

ספר

מחנה ישראל

ברורים בעניני תחום העיר

קונטרס תחום העיר ירושלים

בציון סמות

ספר

מחנה ישראל

ברורים בעניני תחום העיר

וגלוח אליו

קונטרס תחום העיר ירושלים

בצדף מפות

חובר בסיועו רשמי על ידי

ישראל צבוי באומודי אברהם הלוי שליט"א דוימיטרוכסקי

פעיה"ק ירושלים ת"ז

שנת התש"ס לש"ק

הקדמה

אודה לה' בכל לבב שזיכני להתעסק בעניני תחומין ולהוציא לאור קונטרס בענינים אלו.

אסור תחומין שונה משאר מלאכות שבת שאינו בכלל "מלאכה" ואין בו כרת, ומלבד זה לדעת רבים מן הראשונים כל עיקר דין תחומין אינו אלא מדרבנן.

אולם מצאנו מקורות ואסמכתאות לאסור תחומין בדברי חז"ל וכנראה אעפ"י שאינו מן התורה מ"מ הקפידו אבותינו בהלכותיו ושרשיו ודאי נעוצים במהות שמירת השבת.

מצאנו מדרש שכבר יעקב אבינו קבע תחום שבת ונלמד מ"ויחן את פני העיר" כ"כ רש"י בישיעה נ"ח. כמו"כ למדים אנו אסור תחומין מהפס' בדברי קבלה "אם תשיב משבת רגליך" כמובא בגמ' עירובין נ"ב ע"ב.

ניתן אולי לומר שכמו ששבת היא הבדלת קדושת הזמן בין ימות החול ליום השבת, כך תחום האדם ביום השבת היא הגדרת קדושת המקום המתפשטת ביום השבת, בבחינת נפש מקום וזמן המשלימים זה את זה.

לבן אצל יעקב אבינו שזכה למנוחה שלמה בבחינת הזמן, זכה לקבוע תחום העיר לקדש את המקום.

תחומי שבת נמסרו ברבוע ולא בעגול כמו שלומדים מערי הלויים במס' עירובין דף נ"א ואפשר אולי לומר שבחינת עגול היא בחינת התפשטות סתמית שכל הצדדים שוים אבל מקום שמתקדש ע"י עבודת האדם מקבל תוכן וצורה והבטוי לדבר הוא ע"י צורת רבוע שנותן צורה מסוימת למקום. וכל עניני התפשטות קדושת המקום נמסרו ברבוע כמו "מחנה ישראל" וכמו"כ הדגלים היו בצורה מרובעת כמבואר בברייתא דמלאכת המשכן ושרשיו נעוצים בד' אותיות הוי"ה המחיות ונותנות תוכן לכל הבריאה.

ספר זה עוסק רק בחלק מדיני תחומין היינו בהגדרת תחום העיר על מרכיביו ושונים, ולא דיניי שבייתת תחומין הנוגעים לשבייתת כל אדם בפני עצמו.

לא באתי בספר זה להכריע הלכה למעשה היות ועניני תחום העיר ורבוע העיר תלויים בהרבה הגדרות דקות וגם מרן החזו"א צוק"ל אשר פתח לנו שערי אורה בעניני עירובין, השאיר דברים סתומים בעניני תחומין.

דנותנים אותם מרובעות לדעת חכמים וילפינן לה כדף נ"א מתחום ערי הלויים אולם אין דין רבוע שייך לעיר דוקא אלא בכל אופן ששובת נעשה מקום שביתתו מרובע כדי שהתחום יצא ג"כ מרובע וכמבואר בברייתא נ"ו ע"ב ועיי"ש בפ"י ר' חננאל. וכ"ה ברמב"ם פכ"ז ה"ד.

ואם יש דין רבוע לעיר גם לענין עצם העיר ולא כאמצעי להגדיל התחום יתבאר להלן. וענין רבוע העיר הוא כדי שיהא נשכר הוויות של הרבוע שהן שמנה מאות אמה נוספות בתחום עצמו וכן העיר עצמה מרבעים אותה ועיי"ז גדל התחום בהרבה. וכעת יש לברר באיזה אופן מרבעים.

ב. כללי רבוע העיר לשיטת הרשב"א וריטב"א

א. בברייתא דף נ"ו אמרו שהמרבע את העיר מרבע אותה לרבוע העולם ורבוע העולם נקבע או לפי הכוכבים או לפי הלוח השמש כמבואר בברייתא שם. ושעם הדבר מבואר ברשב"א ריכ"ו דילפינן כדף נ"א דין רבוע מערי הלויים ושם הרבוע הוא לרוחות העולם כנאמר פאת קדמה ופאת נגב לכן ה"ה בזה.

אולם מצאנו בגמ' כדף נ"ה שכ"ז אמור כאשר צריך ליצור רבוע חדש כגון שהיתה עגולה בזה מרבעים לפי רבוע העולם אבל כשיש כבר פאות משאירים אותה כמות שהיא. ומעתה י"ע באופן שרק חלק מהרבוע קיים בעיר האם משלימים עליו לפי תחילת הרבוע הקיים או לא.

ב. נאמרו בזה שתי שיטות עקריות שיטת הרשב"א וריטב"א, ולהלן סעי' ד' שיטת הרמב"ם:

הנה מבואר בברייתא נ"ה ע"א דעיר העשויה כקשת היינו בדמות חצי עגול וראים אותה כמלאה בתים וחצרות, וכתבו הרשב"א וריטב"א בשם הראב"ד דמלבד מה שמלאים אותה משלימים עליה ג"כ רבוע מבחוץ היינו מסביב לעגולת הקשת נותנים פאות, וכתבו שאעפ"י שבעלמא מרבעים לפי רבוע העולם כאן משלימים הרבוע לפי קו היתר התחתון של הקשת ומטעם דכבר יש לה זווית ופירוש זווית הוא צלע כדמוכה מהמשך דברי הרשב"א גבי עשויה כגאם שכתב שיש לה שתי זוויות ישרות. וא"כ מבואר דכיון דיש צלע אחת ישרה נחשב זה שצורת הרבוע קיימת לפנינו שהרי אחת מתוך הארבע כבר יש לה צורה קיימת ומשלימים שאר הצלעות לפי כוון אותה הצלע.

ומקור לזה נראה שהוא מהדין המבואר בברייתא דהיתה רחבה וקצרה וראים אותה כאלו היא שוה והיינו שמשלימים צד הקצר כנגד הרחב ומתקבל רבוע לפי הצלע הרחבה וחזינן שמשלימים שאר ג' רוחות לפי הצלע הרחבה הקיימת כבר.

ג. עוד מבואר בריטב"א ובעבוה"ק ש"ה סי"ב בשם הראב"ד שאפי' באופן שאין ממלאים החלל ואין כל העיר אחת מבפנים מ"מ מבחוץ הוי עיר אחת ומרבעים אותה כנגד רגליה, ואעפ"י שבוה אין אפי' צלע אחת ישרה לעיר שהרי אין ממלאים הבתים בצד הצלע הישרה צ"ל בכאור הדבר שכלפי חוץ נראה כאלו יש צלע ישרה לעיר דמבחוץ כולה אחת כמבואר בריטב"א ורשב"א וחזינן שא"צ אפי' צלע ממשית אלא צלע דמיונית שתתן את כוון העיר.

ג. רבוע עיר כגאם לשיטת הרשב"א וריטב"א

א. עוד כתבו הרשב"א וריטב"א דעיר העשויה כגאם שיש לה זווית ישרה משלימים הרבוע לפי שתי הצלעות הקיימות ונמצא שעושים אותה כמ"ס סתומה, וכן משמע ברש"י נ"ה ע"א ד"ה רואין שכתב "וכן העשויה כמין גאם אעפ"י שאין בתים במערב רואים כאלו מלא כל החלל בתים", ומבואר שמרחיבים צד מערב כמו צד מזרח וכן כתב הרי"ז. אולם הביאו שיטה אחרת שעשויה כמין גאם דינה כמו קשת שמרבעים מבחוץ כנגד היתר שהיא הצלע הרחבה ודחו שיטה זו דיש להעדיף לרבע לפי שתי צלעות ישרות קיימות מאשר לפי צלע אחת וברעת השיטה שדחו נראה דס"ל דעיקר צורת העיר נקבעת לפי הצלע הרחבה ומשלימים עליה שאר צלעות העיר.

ב. מכלל דברים אלא נראה דבצורה של משולש שוה שוקיים יש לרבע לפי הצלע האמצעית ולא מיבעי באופן שהיא רחבה מהשוקיים דינה ממש כעיר כקשת וכגאם ועד כאן לא נחלקו הרשב"א וריטב"א אלא בכמין גאם שיש להעדיף שתי צלעות ישרות אבל בשוה שוקיים שאינו בעל זווית ישרה נשאר הדין הראשון, ומסתבר שגם באופן שהצלע האמצעית קצרה מה ג"כ נרבע לפיה שהרי לפי השוקיים א"א לרבע שכל אחת נותנת כוון אחר מחברתה ועל כרחק נשאר הצורה לפי האמצעית, וזה נכלל בעיר רחבה מצד אחד וקצרה מהצד השני שזה מתייחס לכסיס התחתון והעליון של העיר ואין נפ"מ באורך העיר מהצדדים.

ג. אולם באופן שיש לעיר ג' צלעות שאינן שוות ואחת רחבה יותר בזה מסתבר דאין לרבע לפי הצלע הרחבה דאין זו הכרעה מספקת ולא דמי לעיר רחבה וקצרה הג"ל דשם הקצרה מקבילה לרחבה כדדייק לשון הברייתא רחבה מצד אחד וקצרה מצד אחר.

ונראה קצת שוו כוונת החזו"א ק"י סקכ"ו שבריש דבריו צייר משולש שוה שוקיים ובוה כתב דמרבעים לפי הבסיס הרחב וזה כמ"כ, ואח"כ כתב דמשולש רחב זווית אין הכרע כיצד לרבעו ומרבעים לפי רבוע העולם, והיינו שיש לו צלע רחבה ואעפ"כ כתב שאין הכרע וצ"ע מדוע לא נרבע לפי הצלע הרחבה ומ"ש ממשולש חד זווית שכתב שדינו כקשת אלא נראה דאיירי במשולש שאינו שוה